

Грина Юрійвна МИХАЙЛОВА,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права,
ira.mykhailova@gmail.com

УДК 349.3 (477)

ПОНЯТТЯ ТА УМОВИ ПІЛЬГОВОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджуються поняття та умови пільгового пенсійного забезпечення. Проаналізовані окремі проблеми розуміння сутності цих понять. З'ясовано, що вплив окремих видів робіт на стан організму працівників визначило встановлення пільгових умов пенсійного забезпечення за віком. Окремих категоріям громадян (жінки, що народили 5 і більше дітей, особи хворі на гіпофізарний нанізм, інваліди по зору I групи та ін.), які не мають прямого відношення до праці, також призначаються пенсії на пільгових умовах, так як пільгове пенсійне забезпечення залежить не лише від втрати професійної працездатності (встановлення невідповідності між можливостями організму і роботою), але й від зниження загальної працездатності (фізичної нездатності виконувати роботу в нормальних умовах). Визначено, що основними умовами пільгового пенсійного забезпечення є знижений пенсійний вік, який встановлюється лише в законодавчому порядку у зв'язку з виконанням певного виду робіт або за станом здоров'я та спеціальний стаж, який поділяється на два види: спеціальний трудовий стаж та спеціальний страховий стаж.

Ключові слова: пільгове пенсійне забезпечення, пенсія, пенсійний вік, страховий стаж, спеціальний стаж, професійна працездатність, загальна працездатність, втрата працездатності, достроковий вихід на пенсію.

Пенсійне забезпечення завжди займало важливе місце в житті українського суспільства та нашої держави, адже, як правильно зазначає Р. І. Кондратьєв, саме держава (якщо вона за Конституцією соціальна) встановлює пенсії та інші державні соціальні виплати, які повинні стабілізувати рівень життя населення, сприяти більш рівномірному розподілу тягаря економічних труднощів між різними групами населення [1, с. 47]. Однак наразі сфера пенсійного забезпечення в Україні перебуває на етапі реформування, причинами якого стало неналежне матеріальне забезпечення більшості пенсіонерів та труднощі, з якими вони зіштовхуються, реалізуючи своє право на пенсію. Не дивлячись на те, що було внесено дуже багато змін до пенсійного законодавства, фінансовий стан та добробут пенсіонерів не покращився, навпаки, умови виходу на пенсію стали більш суворими, зокрема це торкнулось і осіб, які мають право на пільгове пенсійне забезпечення.

Варто зазначити, що проблема пільгового пенсіонування не є новою, оскільки вже протягом тривалого часу відбуваються дискусії з приводу необхідності такого виду пенсій та щодо визначення джерел їхнього фінансування. Окрім того, не менш важливим та дискусійним є питання теоретико-правового дослідження поняття та умов пільгового пенсійного забезпечення, так як на сьогодні відсутня єдність думок щодо їхнього розуміння та трактування серед науковців.

Окремі аспекти пенсійного забезпечення на пільгових умовах розглядалися такими науковцями, як: Н. Б. Грищенко, Т. О. Дідковська, Р. І. Кондратьєв, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипко, С. О. Сільченко, І. М. Сирота, А. В. Скоробагатько, Б. І. Сташків, І. А. Філіпова, Н. М. Хуторян, М. М. Шумило та ін.

Метою статті є дослідження та аналіз поняття та умов пільгового пенсійного забезпечення.

У чинному законодавстві поняття пільгового пенсійного забезпечення взагалі не визначено, хоча законодавець чітко встановлює умови, за яких окремі категорії осіб можуть вийти на пенсію з певними перевагами порівняно з іншими. Передумовою таких переваг є, як правило, їхня трудова діяльність, яку вони виконують в особливих, несприятливих для здоров'я умовах, або ж обставини, які не пов'язані з працею, але є визначальними для окремих осіб, яким законодавець також передбачив достроковий вихід на пенсію.

Таким чином, виділяють пільгове професійне пенсійне забезпечення та пільгове соціальне пенсійне забезпечення. Наприклад, Н. Б. Грищенко та Н. О. Деркач звертають увагу на те, що до пільгових професійних пенсій потрібно відносити дострокові пенсії, призначені з особливими умовами праці та важкістю робіт (робота в гарячих цехах та ін.), а також пільгові соціальні пенсії, тобто дострокові пенсії окремим категоріям громадян, призначені на умовах, які не мають прямого відношення до праці (багатодітні матері та інші) [2, с. 36].

Категорії працівників, які через підвищений рівень важкості та небезпечності окремих видів робіт мають право на пенсію за віком на пільгових умовах, передбачені в ст. 13 Закону України «Про пенсійне

забезпечення» [3]. Що ж стосується осіб, пільгове пенсіонування яких прямо не пов'язане з трудовою діяльністю, наприклад, особи, хворі на гіпофізарний нанізм, інваліди по зору I групи (сліпі), жінки, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до шестирічного віку та інші, то відповідно до п. 3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4] вони мають право на призначення дострокової пенсії за віком.

Таким чином, щодо останніх законодавець оперує терміном «дострокової пенсії за віком», а не «пенсії за віком на пільгових умовах». Однак, на наш погляд, достроковий вихід на пенсію і є пільговим, адже і вік, і стаж, необхідний для вказаних вище осіб (п. 3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»), знижений порівняно з іншими особами, які виходять на пенсію в загальному порядку.

Окрім того, якщо звернутись до Великого тлумачного словника сучасної української мови, то «пільга» означає повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків [5, с. 972]. У нашому випадку, знижений пенсійний вік та стаж і є частковим звільненням від встановлених законодавством загальних вимог, оскільки на те є певні причини, пов'язані із зниженням загальної працездатності, адже основою надання пільг є настання об'єктивно існуючих життєвих обставин, які породжують специфічні потреби [6, с. 256]. Отож такі пільги передбачені для того, щоб особи зі зниженою загальною працездатністю могли раніше, ніж інші, отримувати від держави пенсію для максимально можливого задоволення своїх життєво важливих потреб. У цьому контексті слушною є думка Я. М. Фогеля, який зазначив, що соціальне призначення пенсії полягає у тому, щоб забезпечити пенсіонерів відповідний життєвий рівень з урахуванням передбаченого у визначеному віці стану працездатності [7, с. 45].

Підтримують позицію законодавця і деякі вчені. Так, на думку Т. О. Дідковської, право на пенсію на пільгових умовах мають певні категорії громадян, чітко встановлені лише Законом України «Про пенсійне забезпечення», окремо виділяючи спеціальні юридичні підстави, які стосуються осіб, які мають право дострокового виходу на пенсію незалежно від їхньої трудової діяльності. Таким чином, автор приходить до висновку, що пенсія за віком може призначатися на загальних підставах, на пільгових умовах та у зв'язку зі спеціальними юридичними підставами (умовами) [8, с. 131]. Окрім того, основною ознакою призначення пенсій на пільгових умовах автор вважає зниження як загального віку, так і стажу роботи [8, с. 180]. Хоча варто зауважити, що саме зниження загального віку і стажу роботи є також і визначальною ознакою пенсійного забезпечення осіб, визначених у п.3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Автори довідника «Право на пенсію та його реалізація за сучасним законодавством України» також вважають, що специфіка пільгового

пенсійного забезпечення полягає в особливих умовах, характері та тривалості роботи, а також наявності та тривалості спеціального трудового стажу, що дає працівникам право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах, іншими словами, право більш раннього виходу на пенсію порівняно з іншими працівниками, а в окремих випадках і на більш високий розмір пенсії [9, с. 148]. Таким чином, науковці пов'язують пільгове пенсіонування лише з виконанням певної роботи в особливих (складних та небезпечних) умовах.

Отже основними умовами пільгового пенсійного забезпечення є знижений пенсійний вік, на який впливає рівень професійної чи загальної працездатності, та стаж (знижений страховий стаж та спеціальний трудовий стаж). Розглянемо ці умови більш детально.

Взагалі, пенсійний вік — це юридичний факт-подія, який підтверджується документом, що засвідчує особу (паспортом) та закріплений на законодавчому рівні, при досягненні якого в особи виникає право на пенсію на загальних чи пільгових умовах [10, с. 141].

Щодо пенсійного віку, який дає право виходу на пенсію на пільгових умовах, то він встановлюється лише в законодавчому порядку для призначення пенсії з більш раннього періоду:

- 1) у зв'язку з виконанням певного виду робіт;
- 2) за станом здоров'я.

Перша обставина стосується, зокрема, осіб, які працювали на підземних роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці за Списком № 1, осіб, які виконували роботи, що визначені Списком № 2 та в окремих місцевостях тощо. Їхня професійна працездатність знижується під впливом особливих умов праці. Визначення професійної непрацездатності полягає у встановленні відповідності або невідповідності між можливостями організму і роботою, яку повинен виконувати працівник. У такий спосіб оцінюється стан організму людини, що впливає на його здатність до інтенсивності праці, і в зв'язку з цим на можливість компенсації втраченого заробітку шляхом виплати пенсії. Отже, втрата професійної працездатності служить підставою пенсійного забезпечення на пільгових умовах працівників, зайнятих на підземних роботах, на роботах зі шкідливими умовами праці, а також на інших роботах з важкими умовами праці.

Також за спеціальними правилами обчислюється вік виходу на пенсію за станом здоров'я, а саме для осіб, хворих на гіпофізарний нанізм (ліліпутів), диспропорційних карликів, жінок, які народили п'ятеро або більше дітей та інших.

Втрата загальної працездатності полягає у фізичній нездатності виконувати роботу в нормальних умовах, і причиною такої нездатності може бути народження жінкою великої кількості дітей або ж хвороба. Знижений пенсійний вік для багатодітних матерів обумовлений, у першу чергу, фізіологічними особливостями жіночого організму, підвищеним фізичним і нервово-психологічним навантаженням внаслідок народження і виховання 5 і більше дітей, що впливає на стан загальної працездатності.

Пільгове пенсіонування передбачене також і для осіб, хворих на гіпофізарний нанізм. Сучасне українське законодавство розрізняє осіб, хворих на гіпофізарний нанізм (ліліпутів), і карликів, хоча в медичній літературі нанізм і карликовість застосовуються як синоніми, більше того, пільгові умови виходу на пенсію для них однакові. Особливість таких осіб полягає у надмірно зменшених розмірах тіла. Що ж стосується диспропорційних карликів, то, окрім маленького зросту їхня будова тіла не є пропорційною. Таким чином, враховуючи хворобу та відмінності в організмі і тілобудові таких осіб, законодавець встановив для них пільгові умови виходу на пенсію, що, на наш погляд, є цілком виправданим кроком з точки зору їх соціальної захищеності.

Таким чином, зниження пенсійного віку пов'язане з втратою професійної або загальної працездатності й саме залежність між пенсією, непрацездатністю і втратою з цієї причини заробітку додає оцінці працездатності і встановленню того або іншого виду непрацездатності значення ознаки, що є класифікуючою для розподілу пенсій і визначення їхнього соціального призначення.

Ще однією умовою є стаж. Враховуючи те, що цей стаж відрізняється від загального своєю тривалістю і підставами його встановлення, його ще називають спеціальним. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «спеціальний» трактується як призначений виключно для кого-небудь, має особливе призначення; відрізняється з-поміж інших [5, с. 1364].

Так, на думку І. А. Філіпової, спеціальний стаж — це сумарна тривалість трудової діяльності (незалежно від кількості і тривалості перерв в ній) у певних галузях народного господарства, в певних професіях, посадах і в певних місцевостях [11, с. 269]. Подібної думки дотримується і Т. О. Луценко, яка вважає, що спеціальний стаж — це така правова категорія, яка охоплює право робітників (службовців), яка проходить у складних, небезпечних умовах, пов'язана з ризиком для здоров'я, а також працю, яка характеризується підвищеною нервовою, психологічною напругою. Враховуючи всі ці негативні фактори, пов'язані з особливостями та специфікою їхньої праці, держава, щоб компенсувати їх, дає змогу таким працівникам вийти своєчасно на пенсію та встановлює особливий пільговий порядок її призначення, який і зумовлює особливу роль спеціального стажу в системі пенсійного забезпечення [12, с. 115].

Але, зважаючи на те, що пільгове пенсійне забезпечення стосується й осіб, визначених у п. 3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», таке розуміння спеціального стажу видається дещо неповним, оскільки не враховує всі підстави і категорії осіб, для яких він встановлюється. У цьому контексті необхідно зазначити, що спеціальний стаж поділяється на два види: спеціальний трудовий стаж та спеціальний страховий стаж.

Що стосується першого виду, то, на думку П. Д. Пилипенка, для одержання пільгового пенсійного забезпечення застрахована особа

повинна мати, крім страхового стажу, ще і спеціальний трудовий стаж [13, с. 150].

На наш погляд, така позиція є абсолютно виправданою, але стосується вона лише тих осіб, які передбачені ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення». Спеціальний трудовий стаж пов'язаний з трудовою діяльністю в особливих умовах і є підставою її скороченої тривалості через негативний вплив на організм та здоров'я людини. Безперечно, при пільговому пенсійному забезпеченні страховий та спеціальний трудовий стаж між собою пов'язані, адже на сьогодні особа не матиме останнього, якщо не буде застрахована в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, однак і назвати його страховим ми не можемо, оскільки його суть полягає у виконанні працівниками певних видів робіт, визначених законодавством, і не передбачає окремої сплати страхових внесків до Пенсійного фонду, щоб мати такий стаж.

Також важливо зазначити, що тривалість страхового стажу для осіб, які мають право виходу на пенсію на пільгових умовах, відрізняється від загального. Так, наприклад, якщо страховий стаж для чоловіків, які виходять на пенсію на загальних підставах, становить 35 років, то страховий стаж пільговиків відповідно до ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення» може становити 25, 30 років, тобто до останніх застосовується знижений страховий стаж, залежно від роботи, яку вони виконують. Отож для кожної категорії працівників спеціально встановлюється необхідна тривалість страхового стажу. Для того, щоб отримати достроково пенсію, особам, визначеним у п. 3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», теж необхідно мати спеціальний страховий стаж. Його тривалість, як ми вже зазначали вище, законодавець встановлює залежно від рівня загальної працездатності окремих категорій осіб.

Таким чином, під пільговим пенсійним забезпеченням необхідно розуміти визначену законодавством можливість вийти на пенсію за віком у більш ранньому порівняно із загальним колом осіб віці за наявності зниженої тривалості страхового стажу та в деяких випадках — спеціального трудового стажу. При цьому враховується передбачуване зниження загальної або професійної працездатності, обумовлене дією шкідливих та небезпечних для здоров'я факторів або ж вроджених вад.

Список використаних джерел

1. *Кондратьєв, Р. І.* Вибрані наукові праці [Текст] [з нагоди 85-річчя від дня народження, 50-річчя наукової, педагогічної та громадської діяльності відомого правознавця, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Радомира Івановича Кондратьєва] / Р. І. Кондратьєв. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2011. — 568 с.
2. *Грищенко, Н. Б.* Проблемы и перспективы реформирования льготного пенсионного обеспечения [Текст] / Н. Б. Грищенко, Н. О. Деркач //

- Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. — 2006. — № 18 (162). — С. 36–39.
3. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788–ХІІ [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3. — Ст. 10.
 4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–ІV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49–51. — Ст. 356.
 5. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
 6. Буянова, М. О. Право социального обеспечения [Текст] : учеб. пособ. / М. О. Буянова, С. И. Кобзева, З. А. Кондратьева. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : КНОРУС, 2008. — 640 с.
 7. Фогель, Я. М. Право на пенсию и его гарантии [Текст] / Я. М. Фогель. — М. : Юрид. лит., 1972. — 180 с.
 8. Дідковська, Т. О. Пенсійне забезпечення працівників на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Дідковська Тетяна Олександрівна. — Х., 2008. — 208 арк.
 9. Право на пенсію та його реалізація за сучасним законодавством України [Текст] : довідник / Н. М. Хуторян, М. М. Шумило, Я. В. Сімутіна, М. П. Стадник [та ін.] ; за наук. ред. Н. М. Хуторян, М. М. Шумила. — К. : Юридична думка, 2012. — 208 с.
 10. Михайлова, І. Ю. Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком у солідарній пенсійній системі України [Текст] : монограф. / І. Ю. Михайлова ; наук. ред. Н. М. Хуторян. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. — 188 с.
 11. Филипова, И. А. Трудовой стаж как категория права социального обеспечения и трудового права [Текст] / И. А. Филипова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2011. — № 3 (1). — С. 267–273.
 12. Луценко, Т. О. Спеціальний стаж та його значення в системі пенсійного забезпечення [Текст] / Т. О. Луценко // Право і безпека. — 2004. — № 3. — С. 113–117.
 13. Право соціального забезпечення [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / [за ред. П. Д. Пилипенка]. — [2-ге вид., переробл. і доп.]. — К. : Ін Юре, 2008. — 504 с.

Надійшла до редакції 01.08.2016

Михайлова И. Ю. Понятие и условия льготного пенсионного обеспечения

Исследуются понятие и условия льготного пенсионного обеспечения. Проанализированы отдельные проблемы понимания сущности этих понятий. Выяснено, что влияние отдельных видов работ на состояние организма работников определило установление льготных условий пенсионного обеспечения по возрасту. Отдельным категориям граждан (женщины, родившие 5 и более детей, лица больные гипотоническим синдромом, инвалиды по зрению I группы и др.), которые не имеют прямого отношения к труду, также назначаются пенсии на льготных условиях, так как льготное пенсионное обеспечение зависит не только от потери профессиональной трудоспособности (установление несоответствия между возможностями организма и работой), но и от снижения общей трудоспособности (физической неспособности выполнять работу в нормальных условиях). Определено, что основными условиями льготного пенсионного обеспечения является пониженный пенсионный возраст, который устанавливается в законодательном порядке в связи с выполнением определенного вида работ или по состоянию здоровья и специальный стаж, который делится на два вида: специальный трудовой стаж и специальный страховой стаж.

Ключевые слова: льготное пенсионное обеспечение, пенсия, пенсионный возраст, страховой стаж, специальный стаж, профессиональная работоспособность, общая работоспособность, потеря работоспособности, досрочный выход на пенсию.

Mykhailova, I. Yu. The Concept and Conditions of Preferential Pensions

The article examines the concept and conditions of preferential pension provision; we analyzed some problems of understanding the essence of these concepts; it is found out that the influence of certain types of work on the condition of the body of employees determined establishment of preferential conditions of pension provision; certain categories of citizens, who are not directly related to work are also provided by pensions on preferential terms, because preferential pension provision depends not only on the loss of professional work capacity (establishment of the inconsistencies between the capabilities of the human organism and work), but also on reduction of the total work capacity (physical inability to perform work under normal conditions); it is determined that the basic conditions for preferential pension provision are retirement age and experience.

Keywords: preferential pension provision, pension, retirement age, insurance experience, special experience, professional work capacity, total work capacity, disability, early retirement.

